

ΗΠΕΙΡΟΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΕΤΣΙΟΣ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ
ΙΔΡΥΘΕΝ ΚΑΙ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ
ΠΡΟΝΟΙΑ, ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΞΥΡΙΑΔΩΝΟΣ ΒΛΑΧΟΥ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ, ΔΕ ΤΩΝ ΗΠΕΙΡΩΤΩΝ
ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ ΒΙΖΟΥΚΙΔΟΥ
ΕΝ ΒΕΡΟΛΙΝΩ,
ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΑΝΑΓΝΟΣΤΟΠΟΥΛΟΥ
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΑΛΚΙΒΙΑΔΟΥ ΚΟΝΤΟΠΑΝΟΥ
ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ

ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ
ΕΝ ΤΗ ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΙ

ΕΤΟΣ ΠΡΩΤΟΝ
1926

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ.ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΑΛΕΞΙΟΣ ΣΠΑΝΟΣ

ΥΠΟ

Κ. Ι. ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΟΥ

Καθηγητοῦ τοῦ Ἑθν. καὶ Καποδ. Πανεπιστημίου

Μεταξὺ τῶν διαπρεπῶν λογίων τοῦ τέλους τοῦ δεκάτου ἑβδόμου καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος, τῶν ἐξ Ἰωαννίνων καταγομένων, διαπρεπῆ ἀναμφιβόλως κατέχει θέσιν ὁ Ἀλέξιος Σπανός. Περὶ τοῦ Ἀλεξίου Σπανοῦ ἐλαχίστας παρέχουσιν ἡμῖν εἰδήσεις οἱ περὶ τὴν νεοελληνικὴν φιλολογίαν ἀσχοληθέντες καὶ ταύτας σφαλερὰς καὶ συγκεχυμένας. Τούτου ἕνεκα ἐνόμισα ἀναγκαῖον νὰ ἐρευνήσω τὰ ἀφορῶντα τὸν βίον καὶ τὴν συγγραφικὴν δρασίαν τοῦ Ἀλεξίου Σπανοῦ καὶ δεῖξω τὴν μεγάλην αὐτοῦ ἀξίαν, τὴν παροραθεῖσαν.

I

Ὁ Γεώργιος Ζαβίρας ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ Νέα Ἑλλάς ἢ Ἑλληνικὸν Θέατρον δις ἀναφέρει τὸν ἡμέτερον Σπανὸν ἀποδίδων εἰς αὐτὸν ἓν μόνον ἔργον, τὴν μετάφρασιν τῆς ἑξαβίβλου τοῦ Κωνσταντίνου Ἀρμενοπούλου μετὰ τοῦ περὶ συνοικεσίων ἔγχειριδίου¹. Διάφορον τοῦ Ἀλεξίου Σπανοῦ, ὡς φαίνεται, θεωρεῖ τὸν Ἀλέξιον Τζέτζην, τὸν καὶ Σπανὸν ἐπονομαζόμενον, ἀποδίδων εἰς αὐτὸν ἓν μόνον ἔργον, τὴν ποιητικὴν γραμματικὴν². Τοῦναντίον ὁ Α. Παπαδόπουλος Βρετὸς καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Σάθας θεωροῦσι τὸν Ἀλέξιον Τζέτζην, τὸν ἐπονομαζόμενον Σπανόν, καὶ τὸν Ἀλέξιον Σπανόν, ὡς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον, συγγράψαν ἀμφοτέρω τὰ ὑπὸ τοῦ Ζαβίρα ἀναφερόμενα ἔργα³. Τὴν γνώμην ταύτην στηρίζουσιν, ὡς φαίνεται,

¹) Ἐνθ. ἀν. σ. 180 καὶ 205.

²) Ἐνθ. ἀν. σ. 134. Ὅτι ὁ Ζαβίρας θεωρεῖ τὸν Ἀλέξιον Σπανὸν διάφορον τοῦ Ἀλεξίου Τζέτζη, τοῦ ἐπονομαζομένου Σπανοῦ, καταφαίνεται καὶ ἐκ τῆς διαφορῆς χρονολογίας τῆς ἀκμῆς αὐτῶν. Ὁ Ἀλέξιος Τζέτζης ἤκμασε κατὰ τὸ 1730 (ἐνθ. ἀν. σ. 134), ὁ δὲ Ἀλέξιος Σπανός κατὰ τὸ 1775 (ἐνθ. ἀν. σ. 180) ἢ τὸ 1777 (ἐνθ. ἀν. σ. 205). Ἄξιον σημειώσεως εἶνε ἐπίσης ὅτι περὶ μὲν τοῦ Ἀλεξίου Σπανοῦ σημεῖοι «ἐχρημάτισε καθηγητὴς τῆς ἐν Ἀδριανουπόλει σχολῆς» (ἐνθ. ἀν. σ. 180 καὶ 205), περὶ δὲ τοῦ Ἀλεξίου Τζέτζη «ἦν δὲ φιλόσοφος καὶ ποιητὴς ἀριστος» (ἐνθ. ἀν. σ. 134).

³) Α. Παπαδοπούλου Βρετοῦ Νεοελλ. φιλολογία τόμ. Β' σ. 49 καὶ 337. Κ. Σάθα Νεοελλ. φιλολογία σ. 465.

καὶ ἐπὶ τοῦ Βεντότη¹. 'Αλλ' ὁ Βεντότης παρατηρῶν τὰ ἀκόλουθα «'Αλέξιος Τζέτζης ἐξ Ἰωαννίνων, ὃς καὶ Σπανός ὠνομάζετο, ἀνὴρ εἰδήμων τῆς ἑλληνικῆς διαλέκτου, πεπαιδευμένος ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ, γραμματικὸς καὶ ποιητὴς ἄριστος. Συνέγραψε ποιητικὴν γραμματικὴν πληρεστάτην, ἀνέκδοτος. Ἐτελεύτησε τῷ 1736»² μᾶλλον διακρίνει τὸν 'Αλέξιον Τζέτζην τοῦ 'Αλεξίου Σπανοῦ, ἀφοῦ τὴν μετάφρασιν τῆς ἐξαβίβλου τοῦ 'Αρμενοπούλου δὲν ἀναφέρει ὡς ἔργον τοῦ 'Αλεξίου Τζέτζη τοῦ ἐπονομαζομένου Σπανοῦ.

Πρὸς λύσιν τοῦ ζητήματος ἂν ὁ 'Αλέξιος Τζέτζης, ὁ ἐπονομαζόμενος Σπανός, καὶ ὁ 'Αλέξιος Σπανός, ὁ μεταφραστὴς τῆς 'Εξαβίβλου τοῦ 'Αρμενοπούλου εἶνε ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον ἢ δύο διάφορα πρέπει νὰ ἐξετασθῶσι τὰ ἔργα, τὰ ἀποδιδόμενα αὐτοῖς, τὰ τε τύποις ἐκδεδομένα καὶ τὰ ἀνέκδοτα.

II

Ὁ Ἡρακλείας Γερασίμος θέλων νὰ ἐκδώσῃ τύποις τὴν εἰς τὸ ἀπλοῦν μεταπεφρασμένην 'Εξαβίβλον τοῦ 'Αρμενοπούλου ἀντιγράψας αὐτὴν ἐνεχείρισε τῷ 'Αλεξίῳ Σπανῷ, δοὺς αὐτῷ ἐντολὴν ὅπως, ἀφοῦ ἐξετάσῃ μήπως ἡ μετάφρασις αὐτῆ ἔχει ἀνάγκην διορθώσεως, συντάξῃ πίνακα ἀλφαβητικὸν αὐτῆς καὶ ἐγχειρίδιον περὶ συνοικεσίων κατὰ πλάτος, ἐπειδὴ ἡ βίβλος αὕτη συντόμως περιελάμβανε τὰ περὶ συνοικεσίων. Ὁ Σπανός λαβὼν τὴν μετάφρασιν καὶ ἔλθων εἰς 'Αδριανούπολιν ὡς διδασκαλὸς τοῦ ἐκεῖ ἑλληνικοῦ σχολείου παρέβαλεν αὐτὴν πρὸς τὸ κείμενον³ τῆς 'Εξαβίβλου τοῦ 'Αρμενοπούλου, οὗτινος εὔρεν ἐν 'Αδριανουπόλει τὴν τύποις ἐκδοσιν, τὴν γενομένην τῷ 1540, εὐρὼν δὲ αὐτὴν ἐν πολλοῖς διεφθαρμένην διώρθωσεν αὐτὴν καὶ συντάξας τὸν τε ἀλφαβητικὸν πίνακα καὶ τὸ περὶ συνοικεσίων ἐγχειρίδιον ἔπεμψε τὴν ὅλην ἐργασίαν τῷ Ἡρακλείᾳ Γερασίμῳ.

¹) Ἐνθ. ἀν.

²) Μελετίου Ἀθηνῶν ἐκκλ. ἱστορ. τόμ. Δ' σ. 145.

³) Ἐσφαλμένως ὁ Σπ. Σακελλαριάδης ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ «Περὶ τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ νομοφύλακος καὶ κριτοῦ Κ. 'Αρμενοπούλου» (Ἀθῆναι 1916 σ. 27 ὑποσ. 44) γράφει «Τὴν παράφρασιν ταύτην παρέβαλεν ὡς λέγει ὁ Σπανός, πρὸς προηγουμένην, ἐκτυπωθεῖσαν κατὰ τὸ α-φμ' (1540) μ. Χ. ἔτος, ἣν εὔρεν εἰς 'Αδριανούπολιν». Ἡ παραβολὴ ἐγένετο πρὸς τὸ κείμενον, ὡς ῥητῶς λέγει ὁ Σπανός «εὔρον ἐνταῦθα (ἐν 'Αδριανουπόλει) τὴν ἐξάβιβλον ταύτην εἰς ἑλληνικὴν διάλεκτον, τυπωθεῖσαν εἰς Βασιλείαν κατὰ τοὺς φφμ' ἀπὸ Χριστοῦ καὶ παραβαλὼν τὴν εἰς κοινὴν διάλεκτον μεταφρασθεῖσαν βίβλον μετὰ τὴν ἑλληνικὴν». Εἶνε φανερόν ὅτι ὁ 'Αλέξιος Σπανός εὔρεν ἐν 'Αδριανουπόλει τὴν πρώτην ἐκδοσιν τῆς ἐξαβίβλου τοῦ 'Αρμενοπούλου, τὴν γενομένην ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου Adameus Saalemborg τῷ 1540, πρὸς ἣν παρέβαλε τὴν μετάφρασιν.

ὅστις ἐξέδωκέν αὐτὴν τύποις τῷ 1744 ἐν 'Ενετίᾳ¹. 'Εν τῇ ἐκδόσει ταύτῃ, τῇ πρώτῃ, τῆς μεταφράσεως τῆς 'Εξαβίβλου τοῦ 'Αρμενοπούλου καὶ τοῦ περὶ συνοικεσίων ἐγχειριδίου τοῦ 'Αλεξίου Σπανοῦ προτάσσεται ἐπιστολὴ τοῦ 'Αλεξίου Σπανοῦ πρὸς τὸν Γεράσιμον 'Ηρακλείας ἐν εἴδει εἰσαγωγῆς, πρόλογος ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «τοῖς ἐντευξομένοις» τοῦ μητροπολίτου 'Ηρακλείας Γερασίμου, καὶ τρία ἐπιγράμματα τοῦ 'Αλεξίου Σπανοῦ «Εἰς τὸν πανιερώτατον καὶ σεβασμιώτατον μητροπολίτην τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως 'Ηρακλείας κύριον κύριον Γεράσιμον», καὶ ἐπιτάσσεται «Πίναξ καὶ ἄλφάβητον τῆς βίβλου ταύτης»². 'Εκ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ 'Αλεξίου Σπανοῦ καὶ τοῦ προλόγου τοῦ Γερασίμου 'Ηρακλείας μανθάνομεν τὰ ἀφορῶντα τὴν σύνταξιν τοῦ παρόντος ἔργου. Ἴδου τί ἀναφέρει μεταξὺ ἄλλων ἐν τῇ πρὸς τὸν Γεράσιμον ἐπιστολῇ αὐτοῦ ὁ 'Αλέξιος Σπανός. «Ταύτην τὴν βίβλον (τὴν 'Εξαβίβλον τοῦ 'Αρμενοπούλου) οὐκ οἶδα ποῖος ἀπὸ τοὺς ἐδικούς μας νῦν Ἕλληνας εἰς τὴν κοινὴν διάλεκτον μεταφράσας, καὶ ἡ θειοτάτη σου πανιερότης εὐροῦσα, καὶ ἀντιγράψασα, ὡς φιλομαθῆς καὶ ἐραστῆς ἔργων ἀγαθῶν, καὶ τὸ ἀπὸ τοῦ νόμου ὠφέλιμον, καὶ ταύτης τῆς βίβλου κατανοήσασα εἰς τὸ ἡμέτερον γένος, ὡσὰν ὁποῦ οὐδὲ ποσῶς τινες γινώσκουν, ἢ γνωρίζουν, ἐκεῖνα ὁποῦ οἱ νόμοι διαλαμβάνουσιν, ἑλληνικῇ διαλέκτῳ ὄντες γεγραμμένοι . . . . . ἔσπευσας τύποις τὴν τοιαύτην βίβλον διδόναι οἰκείοις σου ἀναλώμασιν. . . . . Καὶ δὴ τὴν βίβλον ταύτην δεδωκὼς εἰς ἐμένα, τὸν ἐλάχιστον αὐτῆς δοῦλον, νὰ καταστρώσω εἰς αὐτὴν ἓνα πίνακα κατ' ἄλφάβητον, διὰ νὰ εὐρίσκουν ἐκεῖνοι ὁποῦ τὴν μεταχειρίζονται μὲ εὐκολίαν κάθε ὑπόθεσιν, ἐπρόσταξεν, ὅτι καὶ νὰ τὴν στοχασθῶ ἀνίσως χρειάζεται καὶ ἑτέρας διορθώσεως. πρὸς τούτοις, ἐπειδὴ καὶ αὕτη

¹) Ἐσφαλμένως ὁ Ζαβίρας ἀναφέρει ὅτι ἡ πρώτη ἐκδοσις ἐγένετο τῷ 1777 (ἐνθ. ἀν. σ. 181 καὶ 205). Ἡ ἐκδοσις τοῦ 1777 εἶνε ἡ τρίτη, τῆς δευτέρας γενομένης τῷ 1766. Ὁρθῶς ὁ Πακαδόπουλος Βρετὸς (ἐνθ. ἀν. σ. 49) ἀναφέρει ὅτι ἡ πρώτη ἐκδοσις ἐγένετο τῷ 1744 ἐν 'Ενετίᾳ παρὰ Νικολάῳ τῷ Γλυκεῖ 'Εν τῇ Bibliographie hellenique τοῦ Legrand (τοῦ 18 αἰῶνος τόμ. Α' σ' 319) εὐρίσκομεν λεπτομερῆ περιγραφὴν τῆς πρώτης ταύτης ἐκδόσεως.

²) Ὁ Ζαβίρας φρονῶν ὅτι ἡ ἐκδοσις τοῦ 1777 εἶνε ἡ πρώτη σημειοῖ ἐσφαλμένως «προσέθετο δὲ (ὁ 'Αλέξιος Σπανός) οὐ μόνον τὸ περὶ συνοικεσίων ἐγχειρίδιον, ὅπερ αὐτὸς ἐκ πολλῶν ἐρανισάμενος συνέθετο (ὡς ἐν προοιμίῳ φησίν·, ἀλλὰ καὶ κανόνας πολλοὺς ἐκ τε τῶν ἀποστολικῶν καὶ συνοδικῶν καὶ τῶν πατέρων τῶν μάλιστα ἐν χρήσει ὄντων τῇ βίβλῳ ταύτῃ ἀπλῆ διαλέκτῳ προσήρτησεν» (ἐνθ. ἀν. σ. 181). Ἄλλ' ἡ προσθήκη τῶν κανόνων δὲν ἐγένετο ὑπὸ τοῦ 'Αλεξίου Σπανοῦ, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ ἐκδότου τῆς τρίτης ἐκδόσεως, ὅστις ῥητῶς λέγει «τὰ νῦν ἀξυνθεῖσα μετὰ τινῶν ἀποστολικῶν τε καὶ πατερικῶν κανόνων τῶν ἐν χρήσει καὶ πλέον ὠφελίμων εἰς τὸ αὐτὸ κοινὸν ἡμέτερον ἰδίωμα μεταφρασθέντων». Οἱ κανόνες οὗτοι ἔλλειπουσιν ἐν τε τῇ πρώτῃ (τοῦ 1744) καὶ τῇ δευτέρῃ (τοῦ 1766) ἐκδόσει τῆς μεταφράσεως τῆς ἑξαβίβλου τοῦ 'Αρμενοπούλου.

ἡ βίβλος περὶ τῶν συνοικεσίων συντόμως πως διαλαμβάνει, νὰ γράψω ξεχωριστὰ περὶ τῶν συνοικεσίων κατὰ πλάτος τὸ κατὰ δύναμιν . . . . . λαβὼν τὴν βίβλον καὶ εἰς Ἀδριανούπολιν ἔλθὼν διδάσκαλος τοῦ ἐν αὐτῇ ἑλληνικοῦ σχολείου, εὔρον ἐνταῦθα τὴν ἑξάβιβλον ταύτην εἰς ἑλληνικὴν διάλεκτον, τυπωθεῖσαν εἰς Βασιλείαν κατὰ τοὺς αἰῶν' ἀπὸ Χριστοῦ, καὶ παραβαλὼν τὴν εἰς κοινὴν διάλεκτον μεταφρασθεῖσαν βίβλον μὲ τὴν ἑλληνικὴν, εὔρον αὐτὴν εἰς πολλὰ διεφθαρμένην· καὶ διορθώσας κατὰ τὴν τάξιν, τὸ ὕφος, καὶ τὸ νόημα τῆς ἑλληνικῆς βίβλου, τελείαν, σώαν, καθαρὰν καὶ ἀνόθευτον ταύτην ἀπεκατέστησα. εἰς τὸ τέλος, καὶ τὸ περὶ τῶν συνοικεσίων ἔγχειρίδιον, ὅπερ ἀπὸ πολλῶν ἔρανισάμην κατὰ τὸ δυνατόν, γράψας, καὶ τὸν πίνακα κατ' ἀλφάβητον καταστρώσας, ἔτι δὲ καὶ τὸν τῶν πινάκων πίνακα εἰς κρείττονα σαφηνίας τάξιν μετενεγκὼν, τοῖς σοῖς ὑποτατόμενος, ὅσον μοι τὸ δυνατόν θείοις προστάγμασι». Ὁ δὲ Γεράσιμος Ἡρακλείας μεταξὺ ἄλλων λέγει ἐν τῷ προλόγῳ, τῷ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «τοῖς ἐντενυχομένοις», «τὴν ὁποίαν (τὴν ἑξάβιβλον τοῦ Ἀρμενοπούλου) εὔρων ἐγὼ εἰς κοινὴν διάλεκτον μεταφρασθεῖσαν καὶ τὸ ὠφέλιμον ταύτης τῆς βίβλου γνωρίσας, διορθωθεῖσαν κατὰ τὴν τάξιν, ὕφος, καὶ νόημα τῆς πρωτοτύπου ἑλληνικῆς βίβλου τῇ ἐμῇ προτροπῇ παρὰ Ἀλεξίου Σπανοῦ, ὕφ' οὗ καὶ τὸ περὶ συνοικεσίων ἔγχειρίδιον προσετέθη, ἐστοχάσθην μὲ ὄσσην ἐπιμέλειαν νὰ τὴν βάλω εἰς τύπους, διὰ νὰ πολυπλασιασθῇ εἰς τὸ ἡμέτερον γένος».

Τῆς εἰς τὸ ἀπλοῦν μεταφράσεως τῆς Ἑξαβίβλου τοῦ Ἀρμενοπούλου, ἦν ἀντιγράψας ἐνεχείρισεν ὁ Ἡρακλείας Γεράσιμος τῷ Σπανῷ πρὸς διορθώσιν, ἦτο κατὰ τὴν ὁμολογίαν τοῦ Σπανοῦ ἄγνωστος ὁ μεταφραστὴς, «οὐκ οἶδα ποῖος ἀπὸ τοὺς ἐδικούς μας νῦν Ἕλληνας εἰς τὴν κοινὴν διάλεκτον μεταφράσας». Δὲν εἶνε ὅμως δύσκολον νὰ προσδιορισθῇ ὁ μεταφραστὴς. Ὡς γνωστὸν πρὸ τῆς μεταφράσεως ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου Σπανοῦ τῆς Ἑξαβίβλου τοῦ Ἀρμενοπούλου, δύο Ἕλληνες λόγιοι εἶχον μεταφράσει αὐτὴν εἰς τὸ ἀπλοῦν, ὁ Νικόλαος Κουνάλης ὁ Κριτόπουλος καὶ ὁ Θεοδόσιος ὁ Ζυγομαλάς¹. Ὁ Νικόλαος Κουνάλης, ὅστις ἤκμασε κατὰ τὰ τέλη τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος², μετέφρασε τὴν Ἑξάβιβλον τοῦ Ἀρμενοπούλου καὶ τὸ σύνταγμα τῶν κανόνων τοῦ Ματθαίου Βλαστιάρεως εἰς τὸ ἀπλοῦν³,

¹) Κροσμβάχερ ἱστορ. τῆς βεζαντ. λογοτεχνίας κατὰ μετάφρασιν Γ. Σωτηριάδου τόμος Β' σ. 398.

²) Ἐσφαλμένως ὁ Σάθας τάσσει αὐτὸν μεταξὺ τῶν λογίων τοῦ δεκάτου ἐβδόμου αἰῶνος (ἐνθ. ἀν. σ. 411), ἐξ ἀβλεψίας δὲ ὁ Σικελληνιάδης γράφει Ἀκριτόπουλος ἀντὶ Κριτόπουλος (ἐνθ. ἀν. σ. 27) Κακῶς ὁ Σάθας καὶ ὁ Δημητριάδης (Προσθήκαι καὶ διορθώσεις σ. 72) καλοῦσιν αὐτὸν Κουνάλην ἀντὶ τοῦ ἁρθοῦ Κουνάλην (Ἠρβλ. καὶ Ν. Ἑλλ. τομ. ΙΑ τευχ. Δ' σ. 376).

³) Ἐσφαλμένως ὁ Σάθας σημειοῖ «ἔγραψε σύνταγμα κατ' ἀλφάβητον τῶν ἱερῶν καὶ θεῶν κανόνων καὶ τῶν νομίμων Ματθαίου τοῦ Βλαστιάρεως (ἐνθ. ἀν. σ. 411) πρβλ.

ὁ δὲ Θεοδοσίος ὁ Ζυγομαλάς, ὅστις ἤκμασε κατὰ τὸν δέκατον ἕκτον αἰῶνα, μετέφρασε τὴν 'Εξάβιβλον τοῦ Ἀρμενοπούλου καὶ τὴν σύνοψιν νόμων τοῦ Μιχαὴλ Ἀτταλειάτου¹. Ἐκ τῶν δύο τούτων μεταφράσεων ὁ Γεράσιμος ἀναμφιβόλως εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν μετάφρασιν τοῦ Κουνάλη, ἣν ἀντιγράφας ἐνεχείρισε τῷ Ἀλέξιῳ Σπανῷ. Κατὰ ταῦτα ὁ Ἀλέξιος Σπανός διώρθωσε τὴν μετάφρασιν τοῦ Νικολαίου Κουνάλη.

Ἡ κατὰ διόρθωσιν μετάφρασις αὕτη τοῦ Σπανοῦ ἐκδοθεῖσα τὸ πρῶτον ἐν Βενετίᾳ τῷ 1744 παρὰ τῷ Νικολάῳ τῷ Ἰλυκεῖ, τῷ ἔξ Ἰωαννίνων, ἐξεδόθη ἔπειτα τῷ 1766 παρὰ τῷ αὐτῷ Νικολάῳ τῷ Γλυκεῖ, τῷ 1777 ἐν Βενετίᾳ παρὰ τῷ Δημητρίῳ Θεοδοσίῳ, τῷ ἔξ Ἰωαννίνων, καὶ τῷ 1793, 1805 καὶ 1820 ἐν Βενετίᾳ παρὰ τῷ Πάνῳ Θεοδοσίῳ, τῷ ἔξ Ἰωαννίνων². Ἄλλ' ἡ μετάφρασις αὕτη τοῦ Σπανοῦ εἶχεν ἀρκούσας ἑλλείψεις. Ἦδη ὁ Ἄνθιμος Γαζῆς λογοπαικτῶν παρετήρησεν ὅτι ὁ Σπανός ἐσπάνισε τὴν 'Εξάβιβλον τοῦ Ἀρμενοπούλου τῆς ἀρχαίας αὐτῆς ὠραιότητος, ὁ δὲ Κ. Κλωνάρης ἐξέδωκε τῷ 1833 ἐν Ναυπλίῳ νέαν μετάφρασιν τῆς 'Εξαβίβλου τοῦ Ἀρμενοπούλου παρατηρῶν περὶ τῆς μεταφράσεως τοῦ Σπανοῦ τὰ ἀκόλουθα: «Ἡ μετάφρασις δὲν ἔγεινεν ἀπὸ νομικὸν καὶ εἶναι γεμάτη λάθη εἰς ταῦτα θὰ ὑπέπεσεν ὁ μεταφραστὴς καὶ ἀπὸ ἄγνοιαν τῆς ὕλης καὶ κατὰ μέρος ἴσως ἀπὸ ἑλλειψιν διωρθωμένου κειμένου. Ὁ μεταφραστὴς ἐκεῖνος δὲν ἐφύλαξε κάμμειαν τεχνικὴν λέξιν ἢ ἔκφρασιν, γλῶσσαν δὲ μετεχειρίσθη τὴν πολλὰ ἀπλὴν καὶ ἀναλελυμένην τοῦ καιροῦ ἐκείνου καὶ τοῦτο φέρει μεγάλην σύγχυσιν καὶ ἀσάφειαν εἰς τὴν ἔννοιαν τῶν νόμων. Τὸ βιβλίον τοῦτο οὕτω μεταφρασμένον εἰς μὲν τὰς χεῖρας τοῦ δικαστοῦ καταντεῖ πολλάκις ἐπικίνδυνον, ὡς δυνάμενον διὰ τὰ εἰρημένα ἐλαττώματα νὰ παρα-

Κρουμβάτζο (ἐνθ. ἀν.), Α. Δημητράκοπούλου Προσθήκαι καὶ Διορθώσεις σ. 72 καὶ Phil Mayer Die theol. Litt. der griech. Kirche im sechzehnten Jahrh. σ. 170.

¹) Κ. Δουβουνιώτου Θεοδοσίος Ζυγομαλάς σ. 27. Ἡ μετάφρασις τοῦ Θεοδοσίου Ζυγομαλά ἀμφοτέρων τῶν ἔργων εὑρεται ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμὸν 1239 κώδικι τῆς βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων. Πρὸβλ. Ἐγκυκλοπαιδείαν Ersch καὶ Gruber 1 Section τόμ. 87 σ. 44 ἐ. ἐνθα καὶ περὶ κωδίκων περιεχόντων τὰς μεταφράσεις τοῦ Κουνάλη. Ὁ Μηνάς Μηνοῖδης ἀναφέρει ὅτι ἐν τῇ μονῇ τῶν Ἰβήρων εὑρε χειρόγραφον περιέχον τὴν ἑξάβιβλον διεσκευασμένην ὑπὸ τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Ζυγομαλά κατ' ἐρωταπόκρισιν (Revue de Legislation 1846 Ἀύγουστος).

²) Ἐσαφαιμένως ὁ Zhishman (Das Eherecht der orientalischen Kirche 1864 σ. 67 πρὸβλ. καὶ μεταφρ. Ἀποστολοπούλου τομ. Α' σ. 130) σημειοῖ «Μεταγενέστεραι παραφράσεις τῆς 'Εξαβίβλου τοῦ Ἀρμενοπούλου ἐξεδόθησαν ἐν Ναυπλίῳ ἢ τοῦ Δημητρίου Θεοδοσίου ἐν ἔτεσι 1805 καὶ 1820». Ἡ ἐκδοσις τοῦ 1805 καὶ 1820 ἐγένετο ἐν Βενετίᾳ ἐκ τῆς τυπογραφίας τοῦ Πάνου Θεοδοσίου, ὁ δὲ Δημήτριος Θεοδοσίος, ὅστις ἦτο τυπογράφος ἐν Βενετίᾳ (Ν. Ἑλλήν. τόμ. II' τεύχ. I' σ. 312 ἐ), ἐξέδωκε τὴν ἐκδοσιν τοῦ 1777 τὴν περιέχουσαν τὴν μετάφρασιν τοῦ Σπανοῦ. Σφραλερῶς ὁ Παπαδόπουλος Βρετὸς ἀναφέρει ἐκδοσιν τοῦ 1806 ἀντὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ 1805 (ἐνθ. ἀν.).

σύρη καὶ τὸν ἔχοντα γνώσεις τινὰς τῆς νομικῆς, ὁ δὲ ἀπλοῦς πολίτης ἀπὸ τὴν μετάφρασιν ἐκείνην εἶναι ἀδύνατον νὰ σχηματίσῃ καθαράν ἰδέαν τῶν διατακτομένων. Ἀρκεῖ νὰ ἀνοίξῃ τις τὸ βιβλίον καὶ νὰ ἀναγνώσῃ τὴν τυχοῦσαν διάταξιν διὰ νὰ βεβαιωθῇ τὴν ἀλήθειαν ταύτην»¹. Καὶ ἄλλοι δὲ μετὰ τὸν Κλωνάρην μετάφρασαν τὴν Ἑξαβίβλον τοῦ Ἀρμενοπούλου, καὶ δὴ ὁ Φλογαίτης². Ὅπως ὁ ἀναγνώστης λάβῃ ἰδέαν τινὰ τῶν διαφορῶν τῶν διαφορῶν μεταφράσεων παραθέτομεν κατωτέρω πίνακα, ἐν ᾧ τίθενται ἐκ παραλλήλου τὸ κείμενον τοῦ Ἀρμενοπούλου καὶ αἱ μεταφράσεις τοῦ Σπανοῦ, Κλωνάρη καὶ Φλογαίτου τῆς ἀρχῆς τοῦ πρώτου τίτλου τοῦ πρώτου βιβλίου τῆς Ἑξαβίβλου τοῦ Ἀρμενοπούλου.

Κείμενον Ἀρμενοπούλου	Μετάφρασις Ἀλεξίου Σπανοῦ	Μετάφρασις Κ. Κλωνάρη	Μετάφρασις Θ. Φλογαίτου
Κατὰ τοὺς παλαιοὺς χρόνους οὔτε μοναρχίαι ἦσαν βασιλικαὶ ἀλλὰ δι' ὑπάτων τὰ τῶν Ῥωμαίων διῆθύνοντο πράγματα· προσβάλλοντο γάρ, καθ' ἕκαστον χρόνον ὑπάτοι δύο, καὶ ἀνεδέχοντο πάντα τὰ στρατιωτικὰ καὶ πολιτικά. Καί ἵνα σαφέστερον καὶ συντομώτερον εἴπωμεν οὔτε νόμοι ἀκμήν, οὔτε βασιλεῖς ἦσαν, οὔτε ἐγγραφοὶ νόμοι ἐν βιβλίοις τεταγμένοι ἀναγραφόμενοι.	Εἰς τοὺς παλαιοὺς καιροὺς δὲν ἦσαν βασιλικαὶ μοναρχίαι, ἀλλὰ εἶχον ἄποιοις ἀνθρώποις ὁποῦ τοὺς ὀνόμαζον Ὑπάτους, καὶ ἐκεῖνοι ἐκυβερνοῦσαν τῶν Ῥωμαίων τὰ πράγματα. Διότι ἔβανον κάθε χρόνον ἀπὸ δύο ἀνθρώπους, καὶ ἔπρηναν ἐπάνω τους ἐκεῖνοι ὅλας τὰς ὑποθέσεις, καὶ διὰ τοῦτο οὔτε νόμοι ἦσαν· οὔτε γὰρ εἶπωμεν φανερώτερον καὶ συντομώτερον, ἀκόμη οὔτε Βασιλεῖς ἦσαν οὔτε νόμοι ἐγράφοντο εἰς βιβλία διατεταγμένα.	Κατὰ τοὺς παλαιοὺς χρόνους δὲν ἦσαν βασιλικαὶ μοναρχίαι, ἀλλὰ τὰ πράγματα τῶν Ῥωμαίων ἐκυβερνοῦσαν ὑπάτοι ἀνηγορεύοντο δὲ κατ' ἔτος δύο, καὶ ἀνεδέχοντο ὅλα τὰ στρατιωτικὰ καὶ πολιτικά. Καὶ διὰ νὰ εἴπωμεν σαφέστερα καὶ συντομώτερα δὲν ἦσαν ἀκόμη οὔτε βασιλεῖς· οὔτε νόμοι γραπτοὶ εἰς ὄρισμένα βιβλία.	Κατὰ τοὺς παλαιοὺς χρόνους δὲν ὑπῆρχον ἔτι ἐν Ῥώμῃ βασιλεῖς, ἀλλὰ δι' ὑπάτων διηθύνοντο τὰ πράγματα τῶν Ῥωμαίων, ἀνηγορεύοντο δὲ κατ' ἔτος δύο ὑπάτοι, οἵτινες ἀνεδέχοντο τὴν διαχείρισιν ὅλης τῆς στρατιωτικῆς καὶ πολιτικῆς ἐξουσίας. Καί ἵνα σαφέστερον καὶ συντομώτερον ἐκφρασθῶμεν οὔτε νόμοι ἔτι ποσῶς ὑπῆρχον, οὔτε βασιλεῖς οὔτε νόμοι γραπτοὶ ἐν ὄρισμένοις βιβλίοις ἀναγραφόμενοι.

Ἐκτὸς τῆς μεταφράσεως τῆς Ἑξαβίβλου τοῦ Ἀρμενοπούλου συνέταξεν ὁ Σπανός κατ' ἐντολήν τοῦ Γερασίμου ἐγχειρίδιον περὶ συνοικεσιῶν, ὃπερ ἀποτελούμενον ἐξ ὀκτῶ κεφαλαίων συνεξεδίδετο μετὰ τῆς μεταφράσεως. Τὸ

¹) Κωνσταντίνου τοῦ Ἀρμενοπούλου Πρόχειρον νόμων τὸ λεγόμενον ἢ Ἑξαβίβλος μεταφρασθεῖσα παρὰ Κ. Κλωνάρη (ἐν Ναυπλίῳ 1833) σ. β' - γ'. Ἐσφαλμένως ὁ Σακελλαριάδης (ἐνθ. ἀν. σ. 27) σημεῖσι «Ἀπὸ τῆς ἐγκαθιδρύσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου ἐξεδόθη ἢ Ἑξαβίβλος τὸ πρῶτον ἐν Ναυπλίῳ κατὰ τὸ 1833 ὑπὸ Κ. Κλωνάρη καὶ κατὰ τὸ 1835 ἐν Ἀθήναις τόποις Α. Κορομηλά». Ἡ ἔκδοσις τοῦ 1835 περιέχει τὸ κείμενον τοῦ Ἀρμενοπούλου, ἢ δὲ τοῦ 1833 τὴν μετάφρασιν τοῦ Κλωνάρη.

²) Οἱ δικαστικοὶ νόμοι τῆς Ἑλλάδος μετὰ τῆς σχετικῆς νομολογίας τοῦ Ἀρείου Πάγου ὑπὸ Θ. Ν. Φλογαίτου. Τόμος τέταρτος περιέχων τὴν Ἑξαβίβλον τοῦ Ἀρμενοπούλου ἐν πρωτοτύπῳ καὶ ἐν μεταφράσει. Ἐν Ἀθήναις 1880.

έγχειρίδιον τοῦτο ἔχει ἀρκοῦσαν ἀξίαν, συχνή δ' αὐτοῦ ἐγίνετο χρῆσις, οὕτως ὥστε διεσώθη καὶ ἐν πολλοῖς χειρογράφοις. Ἄξιον σημειώσεως εἶνε ἐνταῦθα ὅτι ἐκτὸς τοῦ ἐγχειριδίου τοῦ Σπανοῦ ὑπάρχει καὶ ἕτερον ἐγχειρίδιον περὶ συνοικεσίων τοῦ Ἀλεξίου Ἰσπανοῦ, σωζόμενον ἐν πλείσταις βιβλιοθήκαις¹. Τὸ ἐγχειρίδιον ὁμως τοῦτο τοῦ Ἀλεξίου Ἰσπανοῦ οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ τὸ ἐγχειρίδιον τοῦ ἡμετέρου Ἀλεξίου Σπανοῦ, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα κακῶς ἀνιεγράφη.

Ἐν ταῖς ἐκδόσεσι τῆς μεταφράσεως τοῦ Ἀρμενοπούλου καὶ τοῦ ἐγχειριδίου περὶ συνοικεσίων τοῦ Ἀλεξίου Σπανοῦ ὑπάρχουσι καὶ τρία ἐπιγράμματα «Εἰς τὸν πανιερώτατον καὶ σεβασμιώτατον μητροπολίτην τῆς ἀγιωτάτης μητροπόλεως Ἡρακλείας κύριον κύριον Γεράσιμον» φέροντα ὑπογραφήν «Τῆς ὑμετέρας πανιερότητος ἐλάχιστος δοῦλος Ἀλέξιος Σπανός». Τῶν τριῶν τούτων ἐπιγραμμάτων συγγραφεὺς εἶνε ὁ ἡμέτερος Ἀλέξιος Σπανός, ὅστις ἀναμφιβόλως ἔχει συντάξει καὶ τὰ δύο ἐπιγράμματα εἰς τὴν Γεωγραφίαν τοῦ Μελετίου τὰ φέροντα τὸ ὄνομα Ἀλέξιος Σπανός², ὡς καὶ τὰ εἰς τὸ ἔργον τοῦ Σταύρου Μουλαῖμου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων «Ἀντιδοτάριον περὶ τῶν λοβόλων δηγμάτων»³. Ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμὸν 241 κώδικι τοῦ μετοχίου τοῦ Παναγίου τάφου, τῷ περιέχοντι τὴν Γεωγραφίαν τοῦ Μελετίου, εὑρηνται καὶ δύο ἐπιστολαὶ πρὸς Χρῦσανθον, ὧν ἡ μὲν πρώτη φέρει ἐπιγραφὴν «Ἀναστασίου ἱερέως Βασιλείου ἱερέως τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων καὶ Ἀλεξίου Σπανοῦ τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων ἐπιστολὴ πρὸς Χρῦσανθον ἀφιερωτικὴ γραφεῖσα τῷ 1716»⁴, ἡ δὲ δευτέρα «Τὸ πρωτότυπον ἐπιστολῆς Ἀναστασίου ἱερέως καὶ Ἀλεξίου Σπανοῦ πρὸς Χρῦσανθον γραφείσης τῷ 1715»⁵. Δύσκολον εἶνε νὰ ἀποφανθῇ τις, ἐὰν ὁ Ἀλέξιος ὁ Σπανός, ὁ μετὰ τοῦ Ἀναστασίου ἱερέως γράψας τὰς ἀνωτέρω ἐπιστολάς πρὸς τὸν Χρῦσανθον, εἶνε ὁ ἡμέτερος Σπανός. Εἰς τοῦτο φαίνεται ὅτι ἀντίκει-

¹ Πρβλ. τὸν ὑπ' ἀριθμὸν 35 κώδικα τῆς Ζαγοράς ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν χειρογράφων Ζαγοράς Κ. Δουβουνιώτου (Ν. Ἑλλ. τόμ. ΙΙ' τεύχ. Β σ. 214 πρβλ. καὶ τόμ. ΙΑ' τεύχ. Γ' σ. 305), τὸν ὑπ' ἀριθμὸν 7682 τοῦ ἀγίου Ὁρους (Σπ. Λάμπρου Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ ἀγίου Ὁρους ἑλληνικῶν κωδίκων). Ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ ἡμετέρου Πανεπιστημίου τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 2326 χειρόγραφον, ἀνήκον εἰς τὰ μετὰ τὴν ἐκδοσιν τοῦ καταλόγου τοῦ Σακκελίωνος ἀποκτηθέντα χειρόγραφα, περιέχει τὸ ἐγχειρίδιον τοῦτο ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Ἀλεξίου Ἰσπανοῦ ἐγχειρίδιον περὶ τῶν συνοικεσίων μεθ' ὅσης πλείστης σπουδῆς καὶ ἐπιμελείας καὶ ἀκριβοῦς ἐπεξεργασίας συντεθέν τε ἀπλουσιτάτη φράσει καὶ ἐκδοθέν. ἐν ᾧ περιέχονται πάντα τὰ κατὰ νόμον συγχωρητέα καὶ μὴ συνοικέσια».

² Ἐκδοσις Ἀνθίμου Γαζῆ τοῦ 1807 τόμ. Α' σ. κ' καὶ Legrand ἐνθ. ἀν. σ. 216.

³ Legrand ἐνθ. ἀν. σ. 194.

⁴ Ἐξεδόθη ἐν Δ. Καμπούρογλου Μνημεῖα τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων τόμ. ΙΙ σ. 364—367.

⁵ Ἐξεδόθη ἐνθ. ἀν. σ. 367.

ται ἢ ἀκόλουθος σημειώσεις: «Οὗτοι πρῶτοι ἐξάδελφοι καὶ ἀδελφιδεῖς ἀπὸ ἀδελφῶς τοῦ μακαρίτου Μελετίου, ὧν ὁ μὲν ἱεραὺς καὶ β' διδάσκαλος τῆς (λείπει) σχολῆς, ὁ δὲ πραγματευτὴς σπουδαῖος καὶ μουσικός»¹ δι' ἧς χαρακτηρίζεται ὁ 'Αλέξιος Σπανός «πραγματευτὴς σπουδαῖος καὶ μουσικός».

Εἰς πλείστας βιβλιοθήκας ἀπόκειται, ὡς ἐκ τῶν καταλόγων τῶν χειρογράφων τούτων γίνεται δῆλον, ἔργον φέρον ἐπιγραφὴν «'Αλεξίου Σπανοῦ τοῦ ἐξ 'Ιωαννίνων περὶ ποιητικῆς τέχνης εἷτ' οὖν στιχουργίας»². Τὸ ἔργον τοῦτο ἔργον μεγάλην ἀξίαν ἔμεινε μέχρι τοῦδε ἀνέκδοτον. Τούτου ἔνεκε θεωρῶ ἀναγκαίαν ἐκτενῆ ἰνα περιγραφὴν τοῦ ὑπ' ἀριθ. 1368 κώδικος τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Πανεπιστημίου, τοῦ περιέχοντος τὸ ἀνωτέρω ἔργον. Τὸ ὑπ' ἀριθ. 1368 χειρόγραφον, γραφὲν κατὰ τὸν 18 αἰῶνα, ἀποτελεῖται ἐκ φύλλων ἠριθμημένων 162 ὧν δύο ἐν ἀρχῇ καὶ τέσσαρα ἐν τέλει ἄγραφα. Ἐν φύλλῳ 2^α ἀναγινώσκομεν:

«Κάποιος, ὃν ἐλησμόνησα, μοὶ ἄφησε πρὸ ἐτῶν 7—8 ἐν 'Αθήναις τὸ χειρόγραφον τοῦτο νὰ τὸ ἴδῶ καὶ ἔπειτα δὲν ἐφάνη πλέον νὰ τὸ ἀναζητήσῃ. Ὅθεν ἔκρινα νὰ τὸ δώσω εἰς τὴν ἐθνικὴν ἡμῶν βιβλιοθήκην.

·Εν 'Αθήναις τῇ 3 Φεβρουαρίου 1892

Στέφανος Α. Κουμανούδης

Τὸ ἔργον ἄρχεται ἀπὸ τοῦ φύλλ. 3^α φέρον ἐπιγραφὴν: «'Αλεξίου Σπανοῦ τοῦ ἐξ 'Ιωαννίνων περὶ ποιητικῆς τέχνης, εἷτ' οὖν στιχουργίας», διαίρεται δὲ εἰς τρία βιβλία, ἕκαστον τῶν ὁποίων ὑποδιαιρεῖται εἰς τμήματα, ἅτινα ὑποδιαιροῦνται εἰς κεφάλαια. Ἐκαστον βιβλίον ὡς καὶ ἕκαστον τμήμα καὶ κεφάλαιον φέρει ἰδίαν ἐπιγραφὴν. Τοῦ ὅλου ἔργου προηγεῖται προοίμιον (φυλ. 3^α — 6^β) καὶ ἔπεται ἐπίλογος (φυλ. 157^β). Τὸ προοίμιον ἔχει ὡς ἀκολούθως:

¹) Ἐνθ. ἀν. 368.

²) Ἰωάννου Σακκελίωνος Πατριακὴ βιβλιοθήκη κώδιξ σση'. Κ. Litica κατάλογος τῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων τῆς Ρουμανίας κώδιξ 641, ἐνθα ὀφθαλμοφανῶς πρόκειται περὶ περιλήψεως τοῦ ἔργου τοῦ Σπανοῦ, ὡς ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς, τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς ἐκτάσεως τοῦ ἔργου καταφαίνεται. Τὸ ἔργον φέρει ἐπιγραφὴν «Περίληψις εἵτουν σύντομος ἐκθεσις τοῦ περὶ ποιητικῆς συγγράμματος 'Αλεξίου τοῦ Σπανοῦ εἰς εὐμάριαν τῶν διδασκομένων». Ἀρχ. Ποιητικὴ ἐστι. Ἐν τέλει ἐν σ. 70, ἡ σημείωσις «Ἐἵληψε τέρμα ἐκ χειρὸς Γεωργίου Ἀμπελακιώτου 1764 Σεπτεμβρίου 13». Ἰωάννου Σακκελίωνος κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς ἐθνικῆς βιβλ. τῆς Ἑλλάδος κώδιξ 1368 αρβλ. ἔτι καὶ κώδικα 2162 ἀνήκοντα εἰς τοὺς μετὰ τὴν ἐκδοσιν τοῦ καταλόγου τοῦ Σακκελίωνος ἀποκτηθέντας κώδικας. γεγραμμένου ὁμοῦς διὰ τῆς αὐτῆς χειρὸς, δι' ἧς ἐγράφη καὶ ὁ ὑπ' ἀριθμὸν 1368 κώδιξ.

Προοίμιον

Περὶ ποιητικῆς ὡς ἐν προοιμίῳ βουλομένοις ἡμῖν ὀλιγ' ἄττα προανακρούσασθαι ἔδοξε διὰ τοῦ ὄρισμοῦ δηλῶσαι ταύτης τὴν ιδιότητα, ὅπως εἰς κατάληψιν ὡς οἷόν τε αἱ νέοι εὐμαρέστερον ἔλθωσι. Πάσης γὰρ ἐπιστήμης ἢ τέχνης καὶ παντός πράγματος ἢ ὄντοτος καὶ ἀξιοῦτος διὰ τοῦ ὄρισμοῦ κατάδηλος γίνεται. Ἔστι τοίνυν ἡ ποιητικὴ τέχνη ὡς ἐκ τοῦ α' καὶ β' κεφαλαίου ἐν τῷ περὶ ποιητικῆς τοῦ Ἀριστοτέλους συνάγεται μίμησις πράξεως σπουδαίας ἢ φαύλης ἢ ὁμοίας ἐν πράγμασι διαφόροις τέλος ἔχουσα τὴν προτροπὴν διαφόρως ἐπὶ τὸ βέλτιον. . . . . Ταύτης δὲ τῆς ποιητικῆς τέχνης ὑποκείμενον περὶ ὃ καταγίνεται πάντα τὰ γεγονότα εἰς πράγματα καὶ τὰ δυνάμενα γενέσθαι. Τρόποι δὲ δι' ὧν ἡ ποιητικὴ συντελεῖται τρεῖς εἰσι· πρῶτος ἡ τῶν συλλαβῶν ποσότης, δεύτερος τὰ μέτρα καὶ γ^{ος} τὸ ποίημα, τοῦτέστιν ὁ ἠδυσμένος λόγος, ὁ ἔχων ρυθμὸν, ἁρμονίαν καὶ μέλος καὶ ὅ,τι ἄλλο παρόμοιον, περὶ ὧν ἅπαντα ἡμῖν ἡ ἔξης πραγματεία τολυπεύεται, εἰς τρία διαιρεθεῖσα κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν ρηθέντων τῆς ποιητικῆς τέχνης τρόπων, παρὰ διαφόρων συγγραφέων μεθ' ὄσης τῆς ἐπιμελείας συλλεχθεῖσα, ἐνὶ ἑκάστῳ κανόνι τε καὶ λέξει παράδειγμα ὑπὸ ποιητῶν ἔχουσα, οὐχ ὡς ἐκείνου μόνου τοῦ ποιητοῦ (οὔτινος ὁ στίχος εἰς παράδειγμα εἰσάγεται) οὕτω χρησαμένου, ἀλλ' εἰς ἐμπέδωσιν τοῦ λόγου ἑνὸς μόνου στίχου παρεισάγουσα, ὅνπερ καὶ ἡμεῖς τὰ ἐκείνων ποιήματα ἀναγινώσκοντες ἔνδειξιν καὶ ἀσφάλειαν τῶν ἐν τῇ παρουσίᾳ πραγματεία ἐρανισθέντων ζητοῦντες εὐρίσκομεν. Δεῖ δὲ τὸν βουλόμενον ἐντελῶς κατὰ ποιητὰς γράφειν τέτταρα ταῦτα ἐν πᾶσι τῆς ποιητικῆς εἴδεσιν ἐπιμελέστατα φυλάττειν α^{ον} παλαιὰν ἱστορίαν β^{ον} μῦθον ἀλληγορικόν γ^{ον} λέξιν ποίαν καὶ ἀξιωματικὴν δ^{ον} καὶ τελευταῖον τὸ προσήκον μέτρον. Ἡμῖν τε πάντας τοὺς ἀναγινώσκοντας ταύτην τὴν πραγματείαν συγγνώμην παρέχειν ἡμαρτηκόσι τίπου ἔγνωκότας, τὸ ἡμέτερον ἑλλιπέδες διὰ τῆς ἑαυτῶν ἐπιεικείας ἀναπληροῦντας· ἔστι γὰρ μεγάλη καὶ ὡς εἰπεῖν ἄπειρος σχεδὸν ἡ τῶν ποιητῶν ἀπολελυμένη ἄδεια, ὅθεν καὶ δηλίου δεῖται κολυμβητοῦ κατὰ τὴν παροιμίαν».

Ὁ δὲ ἐπίλογος οὕτως:

«Ταῦτα μὲν ἐπὶ τοσοῦτον περὶ τε τῶν ποιημάτων καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς σημείων ἐν τρίτῳ τούτῳ βιβλίῳ γέγραπται παρ' ἡμῶν εἰδόντων καίπερ οὐδεὶς τῶν ἡδὴ Ἑλλήνων οἶδεν ἄνευ μιμήσεως τοιαῦτα ποιήματα ἢ δράματα γράφει, ἐπεὶπερ αἱ τε στροφαὶ καὶ ἀντιστροφαί, ἐπωδικά, μονοστροφικά καὶ ὅσα ἄλλα ἐκ πλειόνων μέτρων εἰς ἓν σύστημα συνάγεται διὰ λύρας ἴδετο κατὰ τε τὸν ἦχον ρυθμὸν τε καὶ μέλος, ὅπερ ἠθέλεν ὁ ποιητὴς τοῦ δράματος τότε, οὐ δὲ ἦχου ρυθμοῦ τε καὶ μέλους τὴν τέχνην καὶ τὸν τρόπον οὐκ ἔχοντες ἡδὴ, τοῦ πανδαμάτορος χρόνου κατηναλωκότος ταῦτα καὶ

ποιήματα τοιαῦτα ἄνευ μιμήσεως οὐ δύναμεθα γράψαι. Ἄλλ' οὐ διὰ τοῦτο ἄνωφελές ὑπολάβοι τις τὸ βιβλίον τοῦτο· ἔστι γὰρ τὰ μάλιστα ἐπωφελές καὶ χρειώδες, τοῖς τε ἐπιεμένοις τοιαῦτα ποιήματα κατὰ μίμησιν γράφειν εὐμαρῶς ὅ,τι ἐν αὐτῷ εὐρίσκουσιν ὅποιον δὴ βούλονται τῶν ποιημάτων κατὰ μίμησιν γράψαι καὶ ἅπασι τοῖς φιλομαθέσι δι' αὐτοῦ ὅτι γινώσκουσι τίνος μέτρον ἔστι καὶ τίνα ὀνομασίαν ἕκαστον τῶν ποιημάτων ἔχει καὶ ὅποια δέχεται σημεῖα, ὧν ἕνεκα καὶ κατεστρώθη, ἵνα μὴ οἱ ἀναγινώσκοντες τὰ τοιαῦτα σύνθετα ποιήματα καὶ διάφορα συστήματα ἄμοιροι ὦσι τῆς τῶν μέτρων γνώσεως, τῆς ὀνομασίας καὶ τῶν σημείων αὐτῶν τῶν ἀναγινωσκομένων ποιημάτων σποράδην ἔν τε τοῖς ὑπομνηματισταῖς τῶν δραματοποιῶν καὶ ἑτέροις διαφόροις βιβλίσις εὐρισκομένοις. Ἐνθεν ἡμεῖς ταῦτα μεθ' ὕψης τῆς ἐπιμελείας συλλέξαντες τὸ γ^{ον} τοῦτο βιβλίον ἐγράψαμεν εὐμαρῶς ὅπως ἔχωσι γινώσκειν καὶ συντιθέναι οἱ φιλομαθεῖς τὰ τοιαῦτα. Ὁ δὲ ἀναγινώσκοντες οἱ φιλομαθεῖς σὺν τοῖς ἄλλοις περιγραφεῖσι δυοῖ βιβλίσις, τῷ τε περὶ τῆς τῶν συλλαβῶν ποσότητος δηλ. α' βιβλίον καὶ τὸ περὶ μέτρων β' βιβλίον μέμνησθέ μου τοῦ εὐτελοῦς Ἀλεξίου Σπανοῦ τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων διορθοῦντες οἱ εὐφυέστεροι εἴ τι που καὶ σφάλμα ἐν αὐτοῖς εὐρεθείη, τὸ ἔμδον διὰ τῆς ἑαυτῶν εὐφυίας ἀναπληροῦντες ὑστέρημα, ἀνθρώπινον ὄν τὸ ἁμαρτάνειν, οἷ τε δύο ὑπὲρ τὸν ἕνα».

Ἡ διαίρεσις τοῦ ἔργου κατὰ βιβλία καὶ κεφάλαια ἔχει ὡς ἀκολούθως :

BIBLION ΠΡΩΤΟΝ

Περὶ τῆς τῶν συλλαβῶν ποσότητος (φ. 6^β — 88^α)

φ. 6 β — 20 β	Τμῆμα α'.	Περὶ τοῦ κατὰ προσωδίαν χρόνου.
φ. 21 α — 37 β	Τμῆμα β'.	Περὶ τῆς καταλήξεως τῶν ὀνομάτων.
φ. 38 α — 47 β	Τμῆμα γ'.	Περὶ ῥημάτων.
φ. 48 α — 51 β	Τμῆμα δ'.	Περὶ ἄρθρου, ἀντωνυμίας, προθέσεως, ἐπιρρήματος καὶ συνδέσμου.
φ. 52 α — 88 α		Πίναξ τῶν διχρονογραφουμένων λέξεων.

BIBLION ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Περὶ μέτρων (φ. 88 β — 126 α)

φ. 88 β — 98 β	Τμῆμα α'.	Περὶ τῶν μερῶν ἐξ ὧν τὰ μέτρα.
φ. 99 α — 110 β	Τμῆμα β'.	Περὶ τῶν ἀπλῶν μέτρων.
φ. 111 α — 118 α	Τμῆμα γ'.	Περὶ τῶν συνθέτων μέτρων.
φ. 118 β — 126 α	Τμῆμα δ'.	Περὶ τῶν ἀσυναρτήτων.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

Περὶ ποιήματος καὶ τῶν αὐτοῦ σημείων
(φ. 126 β—157 α)

φ. 126 β—150 β Τμήμα α'. Περὶ ποιημάτων.

φ. 151 α—157 α Τμήμα β'. Περὶ τῶν σημείων.

*Ἐκαστὸν τμήμα ὑποδιαιρεῖται εἰς κεφάλαια. Οὕτω τὸ πρῶτον π. χ. τμήμα ὑποδιαιρεῖται εἰς ἕξ κεφάλαια τὰ ἀκόλουθα: 1) Περὶ βραχείας συλλαβῆς, 2) Περὶ μακρᾶς συλλαβῆς, 3) Περὶ κοινῆς συλλαβῆς, 4) Περὶ συνθετῶν, 5) Περὶ τῶν παραγῶγων, 6) Περὶ τινῶν κανόνων καθόλου.

Ταῦτα περὶ τοῦ ἔργου τοῦ Ἀλεξίου Σπανοῦ περὶ στιχουργίας¹.

III

Ὁ συγγραφεὺς τοῦ ἀνεκδότου περὶ στιχουργίας ἔργου καλεῖ ἑαυτὸν Ἀλέξιον Σπανόν, «μέμνησθέ μου τοῦ εὐτελοῦς Ἀλεξίου Σπανοῦ τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων», οὐχὶ δὲ Ἀλέξιον Τζέτζην ἢ Σπανόν, πάντα δὲ τὰ χειρόγραφα, τὰ περιέχοντα τὸ ἀνεκδοτὸν τοῦτο ἔργον, ἀποδίδουσιν αὐτὸ εἰς τὸν Ἀλέξιον Σπανόν καὶ οὐχὶ εἰς τὸν Ἀλέξιον Τζέτζην ἢ Σπανόν. Ταῦτα καὶ ἡ σύμπτωσις τῆς καταγωγῆς ἐξ Ἰωαννίνων καὶ τοῦ χρόνου τῆς ἀκμῆς ἀμφοτέρων πείθουσιν ὅτι ὁ Ἀλέξιος Τζέτζης ἢ Σπανός καὶ ὁ Ἀλέξιος Σπανός εἶνε ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον.

Κατὰ ταῦτα ὁ Ἀλέξιος Σπανός ἐκτὸς τῆς διορθώσεως τῆς μεταφράσεως τοῦ Προχείρου τοῦ Ἀρμενοπούλου ἔγραψεν ἴδια ἔργα, τὸ περὶ συνοικεσιῶν ἐγχειρίδιον, ἐκδοθὲν τύποις, καὶ τὸ περὶ στιχουργίας, μεῖναν ἀνεκδοτὸν, συνέθετο δὲ τὰ ἐπιγράμματα, τὰ φέροντα τὸ ὄνομά του, ἐν ταῖς ἐκδόσεσι τῆς μεταφράσεως τῆς Ἑξαβίβλου τοῦ Ἀρμενοπούλου, τῆς Γεωγραφίας τοῦ Με-

¹) Ὁ Σάθας ἀναφέρει ὅτι ὁ Ἀλέξιος Σπανός συνέταξε «κατὰ Βεντότην γραμματικὴν καὶ ποιητικὴν ἀνεκδότους» (ἐνθ. ἀν. σ. 466), ἀλλ' ὁ Βεντότης γράφει «Συνέγραψε ποιητικὴν γραμματικὴν πληρεστάτην ἀνεκδοτος» (ἐνθ. ἀν. σ. 145), ἐξ οὗ ὀφθαλμοφανῶς καταφαίνεται ὅτι κατὰ τὸν Βεντότην ὁ Ἀλέξιος Σπανός ἔγραψεν ἔργον ἐν «ποιητικὴν γραμματικὴν» καὶ οὐχὶ δύο «γραμματικὴν καὶ ποιητικὴν» ὡς ὁ Σάθας λέγει. Καὶ ὁ Ζαβίρας ὀρθῶς ἀναφέρει «ποιητικὴν γραμματικὴν πληρεστάτην ὁμοῦ σώζεται ἔτι ἀνεκδοτος» (ἐνθ. ἀν. σ. 134). Κατὰ ταῦτα ὁ Ἀλέξιος Σπανός δὲν ἔγραψε γραμματικὴν καὶ ποιητικὴν, ἀλλὰ μόνον ποιητικὴν γραμματικὴν ἤτοι τὸ ἀνωτέρω περὶ στιχουργίας ἔργον. Θὰ ἦτο ἄλλως τε παράδοξον, ἐάν ὁ Ἀλέξιος Σπανός ἔγραφε γραμματικὴν καὶ ποιητικὴν, ἢ μὲν ποιητικὴ νὰ ἐσώζετο εἰς πολλὰ χειρόγραφα, ἢ δὲ γραμματικὴ εἰς οὐδέν, οὐδεμία δὲ περὶ αὐτῆς νὰ ὑπῆρχεν εἰδησις, καθόσον ἡ εἰδησις τοῦ Σάθα προέρχεται ἐξ ὀφθαλμοφανοῦς παρεξηγήσεως τῶν ὑπὸ τοῦ Βεντότη γραφομένων.

λειτίου 'Αθηνῶν καὶ τοῦ 'Αντιδοταρίου τοῦ Σταύρου Μουλαίμου. Τοῦναντίον ὁ 'Αλέξιος Σπανός ὁ μετὰ τοῦ 'Αναστασίου ἱερέως γράφας τὰς δύο ἐπιστολάς πρὸς Χρῦσανθον φαίνεται ὅτι εἶναι ἄλλος ἢ ὁ ἡμέτερος 'Αλέξιος Σπανός, διότι ἐκεῖνος χαρακτηρίζεται «ὡς πραγματευτῆς σπουδαῖος καὶ μουσικός». Κατὰ ταῦτα ὁ ἡμέτερος 'Αλέξιος Σπανός δὲν εἶνε ὁ ἐκ τῆς ἀδελφῆς τοῦ Μελετίου ἀνεψιὸς αὐτοῦ.

Περὶ τοῦ χρόνου τῆς γεννήσεως τοῦ 'Αλεξίου Σπανοῦ οὐδὲν γνωρίζομεν. Ἐκ τοῦ Ζαβίρα¹ ὅμως καὶ τοῦ Βεντότη² πληροφοροῦμεθα τὸν χρόνον τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἐπελθόντος τῷ 1736. Ἐκ παραδρομῆς ἀναμφιβόλως³ ὁ Σάβας σημειοῖ «ἀπεβίωσεν ὁ Σπανός ἐν ἔτει 1733» ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ 1736, καθόσον καὶ τὴν εἶδησιν ταύτην ἀναμφιβόλως ἔχει παραλάβει ὁ Σάβας ἐκ τοῦ Βεντότη. Καὶ ἠδύνατο μὲν τις νὰ ἐγείρη τὴν ἔνστασιν ὅτι πῶς ἦτο δυνατόν νὰ ἀπέθανεν ὁ 'Αλέξιος Σπανός τῷ 1736, ἀφοῦ ἡ μετάφρασις αὐτοῦ μετὰ τοῦ περὶ συνοικεσίων ἐγχειριδίου καὶ τῶν ἐπιγραμμάτων εἰς τὸ ἔργον ἐξεδόθη τῷ 1744, πῶς ἦτο δηλαδὴ δυνατόν νὰ ἐξεδόθη τὸ ἔργον κατὰ τὸ 1744, εἰὰν τὴν ἀνατεθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Γερασίμου ἐνιολὴν εἶχεν ἐκτελέσει ὁ 'Αλέξιος Σπανός πρὸ τοῦ 1736. Ἄλλ' ἡ ἔνστασις αὕτη δὲν εἶνε σοβαρά, διότι ἠδύνατο κάλλιστα ὁ 'Αλέξιος Σπανός πρὸ τοῦ 1736 νὰ εἶχεν ἀποπερατώσει καὶ ἀποστείλει τὴν ἐργασίαν πρὸς τὸν Γεράσιμον, ὁ δὲ Γεράσιμος ἔνεκα τῶν δυσχερειῶν καὶ τῶν μεγάλων κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐξόδων τῆς ἐκδόσεως νὰ μὴ ἠδυνήθη πρότερον νὰ ἐκδώσῃ αὐτήν⁴.

¹) Ἐνθ. ἀν. σ. 134.

²) Ἐνθ. ἀν. σ. 145.

³) Ἐνθ. ἀν. σ. 466.

⁴) Κατὰ τὸ 1726 τοῦ μητροπολίτου Ἡρακλείας Καλλινίκου τοῦ Ναξίου ἐκλεγέντος οἰκουμενικοῦ πατριάρχου εἰς διαδοχὴν τοῦ παυθέντος Ἱερεμίου Γ' καὶ ἀποπλήκτου γενομένου ἐξελέγη οἰκουμενικὸς πατριάρχης ὁ Νικομηδείας Παΐσιος, ὅστις ἀνέδειξε μητροπολίτην Ἡρακλείας τὸν Γεράσιμον. Κατὰ ταῦτα ἡ διόρθωσις τῆς μεταφράσεως τοῦ Ἀρμενοπούλου καὶ ἡ συγγραφὴ τοῦ περὶ συνοικεσίων ἐγχειριδίου θὰ ἐγένετο μετὰ τὸ 1726. Ὁ Γεράσιμος Ἡρακλείας ἀπεβίωσε τῷ 1760 ὑπερογδοηκοντούτης. (Περὶ τοῦ Ἡρακλείας Γερασίμου πρβλ. ἰδίᾳ Μ. Γεδεῶν Οἱ τελευταῖοι μητροπολίται τῆς Ἡρακλείας 1714—1830 ἐν Ἐκκλ. Ἀληθίᾳ ἔτ. Γ' τευχ. λε' 7 Ἰουνίου 1883 σ. 545—550). Κατὰ ταῦτα, ὅτε ἐγένετο ἡ δευτέρα ἐκδοσις τοῦ ἔργου τοῦ 'Αλεξίου Σπανοῦ τῷ 1766 «ἐπιμελεία τε καὶ ἐπιστάσις τοῦ αἰδεσιμωτάτου κυρίου Σπυρίδωνος Μήλια ἀρχιμανδρίτου τῆς μεγάλης ἐκκλησίας» εἶχεν ἀποθάνει ὁ Γεράσιμος Ἡρακλείας. Ὁ 'Αλέξιος Σπανός διεδέχθη ἐν τῇ σχολῇ τῆς Ἀδριανουπόλεως τὸν Ἀθανάσιον Βουθροντήν, τὸν ἐξ Ἰωαννίνων, τὸν διδάξαντα ἐν Ἀδριανουπόλει ἀπὸ τοῦ 1715—1725. ἔμεινε δ' ἐκεῖ διδάσκων μέχρι τοῦ θανάτου του. μετὰ τὸν ὁποῖον διωρίσθη διδάσκαλος ὁ Σταμάτιος Παπᾶ ὁ ἐκ Κορνοφωλεᾶς (Ματθαίου Παρανίκα Σχεδιάσμα σ. 42). Κατὰ τὸν Παρανίκαν ἡ διόρθωσις τῆς μεταφράσεως τοῦ Ἀρμενοπούλου ἐγένετο τῷ 1730 (ἐνθ' ἀν.) Δυστυχῶς ὁ Παρανίκας δὲν ἀναφέρει πόθεν παρέλαβεν ἢ ποῦ στηρίζει τὴν εἰσαίαν ταύτην.

Περὶ τῆς ἀξίας τοῦ Ἀλεξίου Σπανοῦ οὐδεμία δύναται νὰ ὑπάρχη ἀμφιβολία. Ἦδη ἡ ἀνάθεσις τῆς διορθώσεως τῆς μεταφράσεως τοῦ Προχείρου τοῦ Ἀρμενοπούλου εἰς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ Ἡρακλείας Γερασίμου καὶ ἡ ἐντολὴ τῆς συγγραφῆς ὑπ' αὐτοῦ ἰδίου ἐγχειριδίου περὶ συνοικεσίων ἀποδεικνύουσι τὴν μεγάλην ἀξίαν τοῦ Ἀλεξίου Σπανοῦ, ἄνευ τῆς ὁποίας δὲν θὰ ἀνέθετεν ὁ Ἡρακλείας Γεράσιμος τὴν ἐργασίαν ταύτην εἰς τὸν Σπανόν, οὐδὲ περατωθεῖσαν θὰ ἐξέδιδε τύποις, οὐδὲ θὰ ἐπεκράτει αὐτῇ ἐπὶ μακρὰ ἔτη καταστάσα ἔργον κοινῆς χρήσεως. Καὶ τὸ γεγονὸς δὲ ὅτι ἡ ἐργασία αὐτῇ καὶ δὴ τὸ περὶ συνοικεσίων ἐγχειρίδιον τοῦ Ἀλεξίου Σπανοῦ, παρὰ τὴν πολλάκις τύποις ἔκδοσιν αὐτοῦ, εὔρηται ἐν πλείστοις χειρογράφοις ἀποκειμένοις ἐν διαφόροις βιβλιοθήκαις, ἀποδεικνύει τὴν ἀξίαν καὶ σημασίαν, ἣτις ἀπεδίδοτο εἰς αὐτό, καὶ τὴν κοινὴν ἀναγνώρισιν καὶ χρῆσιν αὐτοῦ ἐπὶ μακρὰ μετὰ τὴν συγγραφὴν αὐτοῦ ἔτη. Αἱ περὶ τῆς μεταφράσεως τοῦ Ἀρμενοπούλου κρίσεις τοῦ Κλωνάρη οὐδόλως μειοῦσι τὴν ἀξίαν τοῦ Ἀλεξίου Σπανοῦ, διότι βεβαίως ὁ Ἀλέξιος Σπανός δὲν ἦτο νομικὸς κατὰ τὴν σημερινὴν τῆς λέξεως ἔννοιαν καὶ τὸ κείμενον τοῦ 1540, τῆς πρώτης ἐκδόσεως τύποις τοῦ Προχείρου τοῦ Ἀρμενοπούλου, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὁποίου διώρθωσε τὴν μετάφρασιν, δὲν ἦτο ἀπηλλαγμένον σφαλμάτων, ἀλλ' ἡ ἀξία προσώπου τινὸς προσδιορίζεται ἀσφαλῶς καὶ δικαίως διὰ τῆς συγκρίσεως αὐτοῦ πρὸς τοὺς συγχρόνους αὐτοῦ καὶ οὐχὶ πρὸς ἄλλους ζήσαντας καὶ ἄλλην ἐποχὴν, ὃ δὲ Ἀλέξιος Σπανός συγκρινόμενος πρὸς τοὺς συγχρόνους αὐτοῦ κατέχει διαπρεπῆ μεταξὺ αὐτῶν θέσιν. Μεγαλειτέρα ἀναμφιβόλως τῆς ἀξίας τῶν νομοκανονικῶν ἔργων τοῦ Ἀλεξίου Σπανοῦ εἶνε ἡ ἀξία τοῦ περὶ στιχουργίας ἔργου αὐτοῦ, ὅπερ, δυστυχῶς ἀνέκδοτον μείναν, εἶνε ἄξιον ἰδίας μελέτης καὶ σπουδῆς ὑπὸ τῶν περὶ τὸ θέμα τοῦτο ἀσχολουμένων φιλολόγων.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω εἰρημένων γίνεται δῆλον ὅτι ὁ Ἀλέξιος Σπανός, ὁ χρηματίσας διδάσκαλος τῆς ἐν Ἀδριανουπόλει σχολῆς, εἶνε εἷς τῶν διαπρεπῶν λογίων τοῦ τέλους τοῦ δεκάτου ἐβδόμου καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος διὰ τῆς διδασκαλίας καὶ ἰδίᾳ διὰ τῶν ἔργων αὐτοῦ τὰ μάλιστα συμβαλὼν εἰς τὸν πνευματικὸν διαφωτισμὸν καὶ τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ὑπὸ τὴν δουλείαν διατελοῦντος Ἑλληνισμοῦ.